

TOPONIMUL „IALOVIȚA“ ÎN VORBIREA POPULAȚIEI DIN DEPRESIUNEA ȘARU - DORNEI

de PETRU ȚĂRANU

Pe calea studierii numelor de locuri și de persoane se poate ajunge la interesante concluzii cu privire la unitatea, vechimea și continuitatea în spațiul românesc, procesul de populare a unor zone și localități, direcțiile și intensitatea migrației populației etc. Istoria toponimelor și antroponimelor se constituie deci ca parte componentă esențială a istoriei poporului și a limbii lui ¹.

Unele toponime prezintă interes științific prin însăși originea și evoluția lor, altele constituie argumente plauzibile sau convingătoare în studiul unor fenomene social-istorice sau economice : întemeierea și evoluția unor așezări omenești, structura îndeletnicirilor și influența acestora, uneori determinantă, asupra toponomiei însăși etc. Așadar, toponimele sînt dovezi încontestabile, probe ale istoriei locale, oferind prețioase informații cu privire la poziția locuitorilor în context ocupațional, drumurile și vadurile comerciale, sistemul de relații cu așezările și regiunile învecinate, cu țara.

Prin vechimea și semnificația lor, numele de locuri sînt purtătoare de istorie, ele îmbină organic arhaicul cu contemporaneitatea, particularul cu generalul, individualizîndu-se semnificativ în matca vremii, pe harta zonei și a țării.

Toponimia depresiunii Șaru Dornei, în unitatea și diversitatea sa, prin conținutul și semnificația ei, reprezintă o biografie complexă, originală, a acestui legendar colț de țară, studiat pe orizontalitatea lui geografică și pe verticalitatea-i istorică.

Vechimea unor toponime din depresiunea Șaru Dornei este atestată documentar într-un uric dat de Ștefan cel Mare pe la sfîrșitul anului 1488, întărit ulterior printr-un ispisoc semnat de Moise Movilă Voievod la 26 octombrie 1630 ² În seria toponimelor care delimitau atunci hotarul mănăstirii Voroneț sînt consemnate și două nume de locuri situate pe limita estică a depresiunii luate în studiu : Vîrfu Șarului și Ialovița.

Despre sistemul toponimic al zonei, relativ dezvoltat, specific anilor 1773—1775, ne oferă valoroase informații și unele izvoare cartografice inedite ³. Pe hartă, alături de numele de locuri : Calimani, Neagra Dornii, Șarișorul Mare, Șarișorul Mic, Pietrele Arse etc. apar și toponimele Vîrfu Șarului și Ialovița ⁴.

Argumentele privind vechimea și continuitatea toponimului cercetat sînt semnificative. În cele ce urmează rămîne în discuție sensul

etimologico-semantic al numelui de loc, inclusiv particularitatea dovezilor oferite de către etimologia populară, și statutul său fonologic.

După cum se știe multe etimologii, printre care și cea a toponimului Ialovița, se pretează nu la o singură, ci la mai multe posibilități de interpretare. Așa se explică și anumite tendințe de trimitere directă sau prin analogii, voit sau din dorința de a găsi adevărul, la unele fonduri lexicale străine⁵.

Dacă apelativul în discuție se atestă documentar numai cu sensurile: „vacă mare și grasă; bir plătit în vaci; femeie mare“ etc. iar în toponimie se fac trimiteri directe la etimonul Jalovitsa: „vacă sterpă; loc nelucrat“⁶, în depresiunea Șaru Dornei baza etimologico-formativă a acesai toponim are, totuși, o altă explicație⁷.

Ialovița, o dare în natură către Curtea Domnească, atestată documentar încă de la 13 martie 1466 (6974)⁸, existînd poate din vremuri mai îndepărtate, avea ca obiect vitele cornute vii și ca arie de percepere întreaga Moldovă. Spre deosebire de sulgiu, care se încasa la date fixe, perceperea ialoviței în carne „pe picioare“ era dictată de nevoi de moment, de situații speciale, neprevăzute, mai ales cu caracter militar sau de ceremonial domnesc⁹.

Această particularitate a instituirii și perceperei ialoviței presupunea, în primul rînd, asigurarea unui număr suficient de vite, de o calitate corespunzătoare în același timp, pentru a se putea face față cu succes nevoilor impuse de situațiile neprevăzute.

Urgența momentului cerea, tot ca o particularitate, concentrarea vitelor cornute, destinate acestei dări în toate anotimpurile, pe anumite arii teritoriale ale birnicilor. Aceasta în scopul asigurării operativității în preluarea necesarului de carne, și apoi, în prelucrarea produselor proaspete sau conservate, cerute de exigențele de ceremonial sau de alte obligații ale Curții Domnești.

Din moment ce a fost nominalizat în acțiunea de hotărnicire a moșiei mănăstirii Voroneț, se deducea faptul că procesul de formare a numelui de loc și de recunoaștere oficială a toponimului Ialovița, din depresiunea Șaru Dornei, erau definitive cu mult înainte de această atestare documentară (finele anului 1488).

Rezultă, de asemenea, că factorii și cauzele care au generat efectul toponimic au fost într-o strînsă legătură cu modul de viață, cu îndeletnicirile și obligațiile populației din această zonă, specifice secolelor XVI—XVIII și, fără îndoială, cu mult mai înainte.

După opinia noastră este cert că, la vremea hotărnicirii moșiei mănăstirii Voroneț, zona era locuită și aici exista o populație de răzeși relativ numeroasă. Locuitorii acestor îndepărtate ținuturi aveau printre alte obligații față de Curtea Domnească și cea de pază, a hotarelor de apus ale Moldovei, limitrofe zonei.

Așa se explică de ce această enclavă teritorială, depresiunea Șaru-lui și a Poienii, cu rama montană de apus, n-a fost transformată în moșie mănăstirească la acea vreme. Sînt și argumente care susțin cu o mare probabilitate existența, în zonă, a unui obiectiv de interes dom-

nesc, o mină de auripigment. Acest colorant natural se folosea, în acele vremuri și ulterior, la pictura frescelor interioare și exterioare ale lăcașurilor de cult, unele dintre acestea astăzi monumente istorice.

Ocupația de bază, tradițională, a răzeșilor dorneni, din acele timpuri, era creșterea animalelor și deci, prelucrarea, la modul empiric, a produselor animaliere, comerțul cu vite, exploatarea și întrebuințarea lemnului în cele mai diverse scopuri ale vieții pastorale etc. Ca locuitori ai Moldovei, de pe poziția îndeletnicirii lor de căpetenie, răzeșii dorneni aveau și obligația birului în natură către Curtea Domnească, aveau obligația ialoviței.

Ca o particularitate a sistemului de relații răzășești de atunci vitele cornute, de regulă sterpe, alese pentru ialoviță, formau proprietatea comună a obștii răzeșești cu obligații față de Domnia Moldovei¹⁰. Vitele destinate dării în natură de tipul „ialoviței de sat“ se vărau (se pășuiau pe perioada de vară) grupat, pe un munte mănos, cu izvoare la tot pasul, parțial împădurit, destinat special acestui scop.

Văcarii, oameni ai locului, care îngrijeau de vitele destinate ialoviței, se alegeau din rîndul celor mai harnici și pricepuți răzeși. Cu timpul, locul lor a fost luat, parțial sau în totalitate, de către ungureni, români refugiați din Transilvania. Conducătorul grupului de văcari se numea baci.

Adăpostul pastoral construit din birne îmbinate în mîglă stînească¹¹ (puținele cuie folosite fiind din lemn de tisă), avea format dreptunghiular cu partea de jos îngropată în pămînt, cu acoperișul în boltă sub formă de coviltir, acoperit cu foltaie¹² de coajă de copac (molid sau brad), cunoscut fiind în rîndul populației autohtone sub numele de Covercă.

Așezămîntul cu caracter pastoral mai mic și mai vechi decît Coverca, avînd aceleași rezolvări constructive și aceeași funcționalitate dar care, pentru a realiza fixarea în solul versanților muntoși, era îngropat în pămînt pînă aproape de nivelul ferestrelor, era cunoscut în zonă sub numele de Argea¹³.

Vechile denumiri, prezente în vocabularul pastoral din zonă, din acele vremuri, au lăsat urme care se mențin pînă astăzi în toponimia dorneană : Coverca și Argestru.

Prin ialoviță, populația autohtonă din depresiunea Șaru Dornei a înțeles, la început, cireada de vite destinată dării în natură ce purta acest nume și apoi, ca fază tranzitivă, sensul apelativului viza cireada de vite și locul unde aceasta pășuna¹⁴. În faza finală de formare a toponimului, muntele care inițial avea alt nume¹⁵, probabil dacic, cu trecerea timpului s-a numit Ialovița ; adică locul unde pășunau vitele destinate dării în natură ce se numea astfel.

Ialovicioara, diminutivul de la Ialoviță, avea un dublu sens, o arie muntoasă mai restrînsă, aflată prin apropierea adăposturilor pastorale, pe de o parte ; arie care era destinată tineretului taurin, din primul an de viață, respectiv ialovițelor mai mici, adică ialovicioarelor, pe de altă parte, aceste două elemente aflîndu-se într-o strînsă interdependență. În procesul de definitivare a bazei etimologico-formative.

Procesul de diminutivare, de formare a numelui de loc Ialovicioara, este tot atât de vechi ca și toponimul bază, avînd ca fond de comparație particularitatea obiectului dării în natură din acele vremi și nu forme de relief sau alte elemente, cum uneori greșit se crede.

Parte constitutivă a stocului unitar și omogen, al osaturii, de nume de locuri și de persoane din depresiunea Șaru Dornei, toponimul cercetat a avut și are un statut fonologic propriu, specific; Ialojița. Cu această particularitate topică se operează uneori și în literatura de specialitate¹⁶.

În diversitatea infinită a detaliilor de vorbire se localizează particularitatea de pronunție, specifică graiului dornean, ca efect al palatalizării în forma Z a labiodentalei V, cu transfer spre forma populară „Ialojița”¹⁷.

Analiza schimbărilor fonetice petrecute în timp argumentează, prin descoperiri neașteptate, continuitatea elementului autohton. Astăzi, însă, limba literară se impune din ce în ce mai puternic în vocabularul populației din zonă, formele vechi ale fonetismului local slăbind, multe dintre ele fiind, din nefericire, pe cale de dispariție.

Toponimele Ialovița și Ialovicioara au o largă arie teritorială de formare, arie pe care, cu secole în urmă, se percepea darea în natură cunoscută sub acest nume. Cauza fundamentală care a generat efectul toponimic, cu rezistență în timp, trebuie căutată în specificul noțiunilor cu care se opera, în acele vremuri, la Curtea Domnească și nu în hățișul unor fonduri lexicale străine.

După cum am arătat, toponimul Ialovița s-a substituit prin secolul al XV-lea, poate mai înainte, altuia mai vechi al cărui nume a rămas în anonim. Dovadă că numele de locuri și de persoane ascund adeseori însemnate dovezi de vechime și continuitate.

Numele de loc cercetat s-a păstrat deoarece timp de peste trei veacuri a fost dependent de viața materială și spirituală, de îndeletnicirile și obligațiile populației din acest îndepărtat colț de țară.

Ne-am aplecat asupra toponimului Ialovița nu numai din rațiuni lingvistice: aprofundarea înțelesurilor multiple ale vocabulei ne conduce pe teritoriul etnografiei al economiei rurale și al istoriei, în primul rînd, punînd în evidență — din perspectivele zilei de azi — importante semnificații socio-politice privind unitatea și neîntrerupta continuitate a românilor în acest spațiu geografic.

N O T E

1 I. Dan, *Toponime și continuitate în Moldova de nord*, București, 1980, pag. 26-30; N. Drăgan, *Românii în veacul IX—XI pe baza toponimiei și onomasticii*, București, 1933, pag. 326-415; P. Țăranu, *Noi date și precizări antroponimice cu referire specială la depresiunea Șaru Dornei*, Suceava. Sesiune de Comunicări. „Suceava — permanențe istorice”, 1982, pag. 1-2 etc.

2 T. Balan, *Noi documente Cîmpulungene*, Cernăuți, 1929, pag. 19; Gh. T. Kirileanu, *Descrierea moșiei Broșteni*, București, 1906, pag. 3-4.

3 *Plans des Bucoviner Districts bestehend in 72 sections Welche in dener jahren 1773, 1774 und 1775*, Sc. 1 : 56.700 ; Vezi și V. Cucu și E. Emandi în *Revista muzeelor și monumentelor* nr. 10/1981, pag. 15.

4 Nu s-a respectat specificul terminologiei folosite de către cartograful austriac Buschél ; A. Rezmeriță, *Dicționarul etimologic-semantic al limbii române*, Craiova, 1924, pag. 323 ; I. Coteanu și colaboratori, *Dicționarul explicativ al limbii române*, București, 1984 ; pag. 410 ; I. Iordan, *Toponomie românească*, București, 1963, pag. 114 și 515. C. C. Giurescu, *Istoria românilor* vol. III, partea II-a, București, 1946, pag. 653.

6 I. Iordan, *op. cit.*, pag. 114 și 414 ; T. Naum, *Țara Dornelor. Reflectarea formelor de relief și a rețelei hidrografice în toponimie*, București, *Natura* nr. 6/1965, pag. 42-47.

7 Potrivit explicațiilor date de către populația autohtonă, mai ales de către bătrînii satelor.

8 *Documenta romanicae historica*. A. Volumul II. pag. 189-191.

9 M. Lazăr, *Date și sublinieri noi cu privire la sulgiu și ialoviță în Moldova în secolele XVI—XVIII*, Botoșani. *Hierasus-anuarul muzeului județean*, 1979, pag. 137-139.

10 Informații reținute de la bătrînii : Toader Apetroaie, Casandra și Marina Țaranu.

11 Prin „mîglă stînească“ se înțelege un sistem specific de îmbinare în construcția clădirilor vechi. Se cunosc două procedee : mîglă simplă și stînească.

12 Prin „foltău“ se înțelege o fișie de coajă de copac lungă de 2-8 m.l. și lată cît grosimea trunchiului exfoliat.

13 Descrierea reținută din povestirile bătrînilor : Toader Apetroaie, Casandra și Marina Țaranu și Gheorghe Țarcă ; I. I. Rusu, *Etnogeneza românilor*, București, 1981, pag. 251-252 ; A. Rezmeriță, *op. cit.*, pag. 34 și 172 ; G. Brîncuș, *Vocabularul autohton al limbii române*, București, 1983, pag. 30-31 ; A. Berinde și S. Lojojan, *Contribuție la cunoașterea limbii dacilor*, Timișoara, 1984, pag. 100.

14 Informații reținute de la bătrînii satelor : Toader Apetroaie, Casandra și Marina Țaranu, Ioana Apalaghiei și Gheorghe Țarcă.

15 Numele vechi, arhaic, al muntelui nu se mai reține în amintirea populației autohtone, a bătrînilor.

16 I. Iordan, *op. cit.*, pag. 515.

17 G. Rusu, *Structura fonologică a graiurilor daco-românești*, București, 1983, pag. 73-74 ; Gh. Pața, *Particularitățile graiului din depresiunea Șaru Dornei, argument al unității românești* —, Suceava, Simpozionul „Suceava — permanențe istorice sub semnul luptei pentru unitate națională“, decembrie, 1983, pag. 3-5.

LE TOPONYME „IALOVIȚA“ DANS LE LANGAGE DE LA POPULATION DE LA DÉPRESSION DE ȘARU DORNEI

— Résumé —

En corroborant les informations obtenues des vieillards des villages par celles fournies par la littérature de spécialité, on arrive, dans cet étude, aux conclusions intéressantes concernant l'unité et la continuité roumaine dans l'espace géographique étudié.

On présente de nombreux arguments qui soutiennent la base étymologique formative du toponyme „Ialovitza“ et qui mettent en évidence les facteurs et les causes qui ont généré l'effet toponymique.

La genèse du nom de l'endroit est en étroite interdépendance avec les métiers et les occupations, avec la manière de vivre de la population autochtone de ce coin retiré du pays, caractéristiques des XVI—XVIII-ème siècles.

En conclusion, la cause fondamentale qui a déterminé le nom de cet endroit doit être cherchée parmi les notions qu'on utilisait, ce temps — là, à la Cour et non pas parmi les fonds lexicaux étrangers.

L'étude a, par excellence, un caractère interdisciplinaire, l'accent portant sur l'aspect historique, linguistique et ethnographique et mettant en évidence — pour nos jours — d'importantes significations sociaux — politiques concernant l'unité et la continuité dans l'espace roumain.